

Szilágyi Zsolt

Az orosz–kínai kapcsolatfelvétel a 17. században

Az oroszok 16. század második felében megindult keleti irányú terjeszkedése csak addig volt viszonylag zökkenőmentesnek tekinthető, míg a szibériai területek őslakosaival vagy a délebbre elterülő sztyepei területek törzsi-nemzetségi szervezetben élő nomádjaival találták magukat szembe. A századfordulón a távol-keleti területen azonban új kihívásokkal szembesültek előbb a kozák előőrsök, majd fokozatosan maga a cári kormányzat is.

A 16. század végi híradásokból és a 17. század eleji hivatalos jelentésekből az orosz kormányzat már arról értesülhetett, hogy a nomádok lakta területeken túl egy erős, letelepült társadalom alkotta hatalmas ország húzódik. Az ekkor megismert Kína azonban még nem ugyanaz volt, amellyel majd a következő évszázadokban Oroszország fegyveres konfliktusok és diplomáciai tárgyalások során keresztül volt kénytelen megegyezni a belső-ázsiai és kelet-szibériai politikai érdekszférákról. A Kínában uralkodó Yuan-dinasztia 1368-as bukását követően a han eredetű Ming-dinasztia került a császári trónra, melyet a mandzsuk megjelenéséig birtokolt. Az Oroszországba érkező, Kínáról szóló első beszámolók még erről a – történetének utolsó fél évszázadát élő – dinasztiáról és az erős központi hatalom megszűnése miatt egyre bizonytalanabb belpolitikai helyzetbe kerülő Kínáról szóltak. Természetesen az ekkor még csak tájékozódó cári kormányzat nem volt teljes mértékben tisztában a 17. század első felében Kínában lezajló változások okaival és következményeivel. Ráadásul 1613-tól már egy új dinasztia, a Romanovok irányították Oroszországot, s idő kellett számukra ahhoz, hogy kialakítsák a cári udvar keletre vonatkozó kereskedelmi és diplomáciai stratégiáját.¹

¹ Niederhauser – Szvák 2002; Font – Krausz – Niederhauser – Szvák 2001: 179–200; Khodarkovsky 2006: 520–538.

Az orosz–kínai kapcsolatfelvétel érdemi szakasza tehát olyan időszakra esett, melyben mindkét ország egy-egy új, friss és agilis dinasztia irányítása alá került. Ugyanakkor kijelenthető, hogy a század közepén és második felében, amikor a diplomáciai tapogatózás mellett már a közvetlen kapcsolat is kialakult, illetve a követváltások és tárgyalások gyakran a távol-keleti területeken bekövetkező fegyveres összecsapások árnyékában folytak, a mandzsu kormányzat némi lépéselőnyben volt az oroszokkal szemben. Ez nemcsak annak volt köszönhető, hogy az elsődleges konfliktusforrást jelentő Amur-vidéki területek távol estek a cári kormányzat központjától – hiszen a sikeres szibériai előretörést az új területeken a hatalom gyors konszolidációja követte –, hanem annak is, hogy a Mandzsúria északi területeivel határos vidéken élő őslakos népesség a mandzsukkal hosszabb ideje közvetlen kereskedelmi, kulturális kapcsolatban állt. Így a Kína trónját elfoglaló dinasztia uralkodói jóval könnyebben voltak képesek befolyásukat kiterjeszteni, illetve megtartani azokon a területeken, amelyeket a terjeszkedő orosz állam csatolni kívánt szibériai hódításaihoz.

A 16. század végén a mongolok támadásait követően, miután csökkent a kívülről érkező támadás veszélye, a Ming Kína helyzete fokozatosan javult. Longqing 隆慶 császár (1567–1573) kormányzása alatt, illetve utóda, Wanli 萬曆 (1572–1619) uralkodásának első időszakában megindult a hatalom konszolidációja is. A gazdasági stabilizációt és társadalmi reformokat azonban nem sikerült maradéktalanul végigvinni, így a század végétől a dinasztia uralmának utolsó ötven évét ismét válságok kísérték. Az udvar költségei (Wanli síremlékének építkezései, a császári család tagjainak fizetett magas járadékok), az 1593–1598-as Koreában vívott háború jelentősen megterheltek a kincstárat, ami az udvar eladósodásához vezetett. Ezzel párhuzamosan a központi hatalom is fokozatosan meggyengült, a császári adminisztráció és a palotában működő eunuchok között kialakuló konfliktusnak, illetve a vidéken tapasztalható, egyre jelentősebb társadalmi elégedetlenségnek köszönhetően.²

² Gernet 2001: 359, Salát 2010: 73.

Kína északi részén az 1627–28-as aszály éhínséget idézett elő, ami csak tovább fokozta a társadalmi elégedetlenséget.³ A kezdetben mandzsúriai szökevényekkel, később leszerelt katonákkal kiegészült felkelő parasztok fel dúlták a vidéket és a városokat. Az 1629-re több tartományra áterjedő és az első időszakban többé-kevésbé egymástól független vezetők által irányított felkelés fokozatosan terebélyesedett. A lázadók ellen kirendelt császári csapatok kisebb győzelmeket arattak ugyan, de képtelenek voltak jelentős sikerek elérésére. 1636-ban a helyzet a dinasztia szempontjából tovább romlott, hiszen ekkor egységes vezetés váltotta fel a felkelés addigi irányítóinak sokaságát. A változás két névhez köthető. Li Zicheng 李自成 (1606–1645) Észak-Kínában, Zhang Xianzhong 張獻忠 (1606–1647),⁴ a Jangcétól északra irányította a felkelőket egészen a mandzsuk megjelenéséig. Az évtized végére a vezetők céljai annyiban változtak, hogy – a kínai uralkodói hagyományokat követve – már egy új dinasztia alapításának terve is körvonalazódott elképzelésükben, amit adminisztratív jellegű lépéseik is bizonyítottak.⁵

Az új helyzettel az uralkodó dinasztia nem volt képes megbirkózni, s 1641-ben Li Zicheng seregei már a Mingek hatalmát fenyegették. Úgy tűnt, ekkor az udvar számára kapóra jött, hogy a mandzsuk a déli-mongol területek 1636-os bekebelezésével stabilizálták fennhatóságukat a Nagy Faltól északra. Az összeomló császári hatalom számára az utolsó esélyt jelenthette a mandzsuk segítségével.

Az ekkor regnáló mandzsú uralkodó, Abahai (1627–1643) már Koreát is bekebelezte, 1642-re övé volt egész Mandzsúria a Shanhai-átjáróig (Shanhaiguan 山海關), és – az orosz kozákokkal szemben – jelentős sikereket ért el az Amur völgyében is. A kínai felkelők 1644 áprilisában bevonultak Pekingbe, de győzelmük kérészetű volt, hiszen alig egy hónappal később a mandzsú seregek – melyekhez a még megmaradt császári hadak is csatlakoztak – Shanhaiguannál legyőzték a lázadókat, s ezzel az utolsó akadály is elhárult előlük a kínai hatalom megszerzése felé vezető úton. 1644-ben

³ Gernet 2001: 360, Salát 2010: 74–75.

⁴ Crossley 1997: 79.

⁵ Gernet 2001: 362.

a mandzsuk bevonultak Pekingbe, és az új uralkodó, Shunzhi 順治 (1644–1661) a Qing-dinasztia képviselőjeként elfoglalta a kínai császári trónt.⁶

Bár – mint említettük – a Ming-dinasztia épp abban az időszakban élte válságát, illetve omlott össze, amikor a cári Oroszország első képviselői megjelentek a kelet-szibériai területeken, az uralkodása alatt Kínában végbement változások egy része mégis alapvetően rányomta bélyegét az orosz–kínai kapcsolatok kezdeti időszakára.

A 16–17. században a Középső Birodalom végérvényesen bekapcsolódott a világkereskedelembé. Ebben a korszakban jelentek meg az első európaiak, akik nem csupán felderítők, hírnökök voltak, hanem már hosszú távú célokkal érkeztek. Előbb portugálok, spanyolok, majd a 17. század elején hollandok is feltűntek, és bekapcsolódtak a távol-keleti árucserébe, hozzákötve azt az európai kereskedelem vérkeringéséhez. Az európaiak megjelenésével természetesen együtt járt a keresztény térítők tevékenységének felerősödése is. A dinasztiaaváltás ezt a folyamatot nem akasztotta meg, s a Ming-kor végén Kínába érkező jezsuita misszionáriusok, illetve Matteo Ricci⁷ nevével fémjelzett kapcsolat a mandzsuk idején sem szakadt meg. A jezsuita térítőknak az új dinasztia első császárainak idején is sikerült megszilárdítaniuk helyzetüket.⁸ Mivel a diplomáciában is jártasak voltak, nagy segítséget nyújthattak az Európával ekkor ismerkedő kínai kormánynak. Szerepük fontosságát jól bizonyítja az első jelentős orosz–kínai határmegállapodás idején végzett tevékenységük is.

A kelet felé terjeszkedő Oroszország tehát épp a kínai hatalomváltás időszakában kezdett megismerkedni a szibériai hódítások kapcsán új szomszédná váló ázsiai nagyhatalommal. Már az Urálon túli terjeszkedés legkorábbi időszakában is eljutottak oroszok Kínába. 1567-ben két kozák, Ivan Petrov

⁶ Crossley 1997: 78–80.

⁷ Matteo Ricci (1552, Macerata – 1610, Peking) itáliai jezsuita szerzetes. A kínai jezsuita misszió egyik megalapítója és vezéralakja. A kínai kereszténység történetének egyik legfontosabb személyisége. 1577-ben indult missziós küldetessel Kínába, 1582-ben kezdett kínaiul tanulni. Nemcsak a beszélt kínait, de a klasszikus nyelvet is tanulmányozta, több filozófiai művet lefordított. Az 1590-es években több dél-kínai tartományban járt, majd 1601-től Pekingben működött. Itt alkotta meg 1602-ben az első európai típusú kínai világtérképet (*Kunyu wanguo quantu* 坤輿萬國全圖, *A világ megszámlálhatatlanul sok országának térképe*), lásd Sebes 1961: 8–88; Crossley 1997: 91.

⁸ Gernet 2001: 396–402.

és Burhas Jalicsev járt Pekingben.⁹ Arról nincs adat, hogy utazásukat az orosz kormányzat kezdeményezte. Mivel semmilyen megbízólevelük nem volt, ezért nem is fogadták őket a pekingi udvarban. Jól bizonyítja a keleti diplomáciában való járatlanságukat az a tény, hogy semmilyen ajándékot sem vittek magukkal. Ezzel az alapvető protokolláris szabályoknak sem tettek eleget, így esélyük sem volt arra, hogy az adminisztráció magasabb szintjeire bebocsátást nyerjenek.

1608-ban, már az új típusú – nem az Arany Horda korszakára jellemző mongol dominancia jellemezte korszakra gondolunk – orosz–mongol kapcsolatok kezdeti időszakában, immár a hivatalos orosz adminisztráció adott tájékoztatást Kínáról.¹⁰ 1608-ban a tomszki vajda¹¹ ezt jelentette:

„Altan kán mongol birodalmán túl, három hónap járásnyira található a Kína nevű ország. Ott a moszkvaiakhoz hasonló kőből épült városok és házak vannak. Kína császára hatalmasabb, mint Altan kán, Mongólia uralkodója. A városokban sok harangtorony és templom van, azt azonban nem tudjuk, milyen a vallásuk. Az emberek úgy élnek, mint Oroszországban.”¹²

Pontos leírás, mely alapvető megállapításokat tesz. Tájékoztat arról, hogy a mongol sztyeppén túl egy jelentős hatalommal rendelkező, letelepült társadalom alkotta ország található. Az ott élő emberek életmódja alapvetően különbözik a nomádokétól, és jelentős hasonlóságot mutat az orosz állam alattvalóinak életével. Bár vallásukkal nincs tisztában, nem kizárható, hogy beszámolójában a korábban már említett jezsuita misszió templomaira utal. E pontos adatszolgáltatás alapján azonban meglepő, hogy – mint látni fogjuk – az orosz–kínai kapcsolatfelvétel első időszakában az oroszok olyan hibás elképzelésekkel rendelkeztek a kínaiakról, amelyek alapvető félreértéseket tartalmaztak. Nem is volt meglepő, hogy az első időszakban a kelet-szibériai területeket felderítő kozákok lebecsülték a velük szemben álló mandzsu (kínai) csapatokat.

⁹ Heller 2003: 197.

¹⁰ March 1996: 43.

¹¹ Az orosz terminológiában *voevoda*.

¹² Heller: 2003: 197, idézi Benningsen 1974: 26.

1618-ban újabb kozákok érkeztek Pekingbe. Iván Petlin és Andrej Mundosov¹³ immár az új orosz dinasztia első cárijának követeként látogattak a kínai fővárosba. A missziót a tobolszki vajda szervezte, és az előkészítése egészen 1617 áprilisáig vezethető vissza, amikor a vajda Moszkvától erre parancsot kapott. Az expedíció elindítására jó lehetőséget adott, hogy a halha Altan kán követei 1618-ban indultak vissza Moszkvából, s hozzájuk csatlakoztak az oroszok képviselői, azzal a céllal, hogy felderítsék a Pekingbe vezető legjobb utat.¹⁴ Céljuk ekkor már a kereskedelmi lehetőségek feltérképezése volt, ami jelentős jövedelmekkel kecsegtetett, és a későbbiekben is meghatározó szerepe volt a belső-ázsiai térség feletti fennhatóságért vívott küzdelemben.

Kijelenthetjük, hogy már a korai 1600-as években erősen foglalkoztatta az oroszokat a Középső Birodalommal létesíthető kereskedelmi kapcsolat, s ez részben a külső – elsősorban angol kereskedők által generált – nyomásnak is köszönhető volt. Az angolok már a 16. században is kísérletet tettek arra, hogy kihasználva a klasszikus közép-ázsiai karavánutakat,¹⁵ az orosz területeken keresztül érjék el Ázsia jelentős kereskedelmi potenciállal rendelkező területeit, Perzsiát, Indiát és Kínát, s ebben rövid távon sikereket is elértek.¹⁶ Nyugat-szibériai hódításaival és további keleti terjeszkedésével Oroszország azonban egyre előnyösebb helyzetbe került a kereskedelmi lehetőségeit illetően, így a Romanovok már megpróbálták megakadályozni, hogy külföldiek kezébe kerülhessen a kereskedelemből származó profit. A kormányzat John Merricktől már megtagadta a jogot, hogy a Volgán keresztül Perzsiával és az Obon át Kínával kereskedhessen.¹⁷

¹³ March 1996: 43.

¹⁴ Mjasnikov 1980: 61.

¹⁵ March 1996: 43.

¹⁶ 1553-ban az angol követ már lépéseket tett annak érdekében, hogy elérje IV. Ivánnál, engedélyezze, hogy angol kereskedők az Ob-folyó mellett utazhassanak Indiába és Kínába. 1558–1559-ben egy angol kereskedő, Anthony Jenkinson elnyerve a cár hozzájárulását el is jutott Buharába, ahol sikeresen bonyolított üzleteket kínai kereskedőkkel (Bergholz 1993: 76).

¹⁷ Ugyanakkor az ő közvetítésével hozták tető alá az orosz–svéd békeszerződést Sztolbovóban 1617 februárjában (Davies 2006: 487).

A 17. század elején a cári udvar már két olyan „közvetítővel” is kapcsolatot tartott, akiktől információt szerezhettek a kínai kereskedelemmel kapcsolatban. Mindkét csoport a belső-ázsiai nomádok képviselője, s mindkettő mongol volt. Az egyik a nyugati- (ojrát) mongolok akkor formálódó kánsága,¹⁸ a másik pedig a halha területek egyre erősödő vezetője Altan, aki ekkor próbálta stabilizálni hatalmát. Mindkét mongol népesség számára az ekkor egyre jelentősebb erőkkel Belső-Ázsiában megjelenő oroszok potenciális szövetségeseek lehettek, s bár ekkor még nem körvonalazódtak a felek politikai álláspontjai, a mongolok törekedtek az egyenrangú együttműködés kiépítésére. Az, hogy az oroszok közvetlen kapcsolatba kerültek a Kínával határos területeken élő mongolokkal, olyan alapvető lehetőségeket nyújtott számukra, melyeket a legkönnyebben a kereskedelemben tudtak kihasználni. A cári kormányzat támogatásával – és a mongolok közreműködésével – az orosz kereskedők fokozatosan egyre közelebb kerültek a kelet-ázsiai területekhez, s ez a tény gyakorlatilag elzárta a brit konkurencia lehetőségeit.

A Petlin vezette expedíció¹⁹ azonban nem volt képes jelentős eredmények elérésére. Gyakorlatilag már az indulás idején meg volt pecsételve a sorsa, hiszen az oroszok nem rendelkeztek olyan felhatalmazással, ami lehetővé tette volna számukra, hogy érdemi tárgyalásokat folytassanak a kínai kormányzat képviselőivel. Petlin a tobolszki vajdától olyan megbízólevelet kapott, mely nem jogosította föl őt arra, hogy diplomataként képviselje az országot – hiszen erre csak a cár adhatott megbízást –, így a kozákok vezetőjének státusa nem is lehetett diplomata, csupán az expedíció vezetőjének minősítették. Így azonban nem volt lehetősége arra, hogy bebocsátást nyerjen a császári udvarba.²⁰

¹⁸ Birtalan Ágnes és Rákos Attila könyvükben (2002: 15) a „Dzsungáriai Birodalom” kifejezést használják.

¹⁹ Sebes 1961: 57.

²⁰ Bergholz 1993: 92–93.

Az, hogy mégsem tekinthető ez a látogatás teljes kudarcnak, annak köszönhető, hogy Petlin számos olyan információval gazdagodott, melyek segítették a cári udvart a keleti diplomácia jobb megértésében.²¹ Ehhez azok a mongol kísérek is hozzájárultak, akik gyakorlatilag Pekingig vezették a kozák küldöttséget. Ők már számos információval ellátták Petlint az udvari etiketre vonatkozóan, amit az oroszok kínai hivatalnokokkal folytatott beszélgetései tovább árnyaltak. Kína együttműködési szándékát is bizonyítja, hogy Petlin végül hozzájutott egy levélhez, melyet a Ming császár küldött az orosz uralkodónak, s melyben felhívta őt a hivatalos, diplomaták útján történő kapcsolatfelvételre. Petlin visszaútján előbb Altan udvarába érkezett, ahol a kán parancsára csatlakozott hozzá a mongolok Moszkvába delegált követe – egy Darhan (mong. Darqan) nevű láma –, aki fontos szerepet játszott az orosz–mongol kapcsolatok alakításában, amire a következő fejezetben még kitérünk. Az oroszok 1619 májusában érkeztek meg Tomszkba, ahol azonnal intézkedéseket tettek a Ming császár levelének a cári udvarba juttatására. Ezzel a misszió le is zárult, egy sajátos következményére azonban érdemes felhívni a figyelmet.²²

Bár a császár levele megérkezett a cári udvarba, ott azonban nem sok hasznát vették, mivel a levél kínai nyelven íródott, 1675-ig azonban nem volt senki az udvarban, aki képes lett volna elolvasni.²³ Mire „megfejtették” a szöveget, a benne rejlő információkkal már nem tudott mit kezdeni az orosz kormányzat, hiszen Kínát új dinasztia kormányozta, mellyel Oroszország a távol-keleti területeken épp farkasszemét nézett.

Valószínűleg ez a tény is hozzájárult ahhoz a hibához, amelyet az orosz kormányzat akkor követett el, amikor kozák előőrsei először érték el a távol-keleti térséget. Jerofej Habarov és Vaszilij Pojarkov az Amur völgyébe vezetett expedícióik idején az őslakosoktól hírt kaptak egy Bogd kánnak – általuk Bogdojának – nevezett hercegről, előkelőről, akinek alattvalója volt

²¹ Hasonlóan értékeli az utat March (1996: 43) is.

²² Mjasnikov 1980: 66.

²³ Duman 1969: 8.

az ott élő tunguz népesség.²⁴ A kozákok a délebbre eső területekre vonatkozóan nem rendelkeztek megfelelő tapasztalattal, és a mongol nyelvekben sem voltak járatosak, így a titulus nem mondott nekik semmit. Az információk alapján a jakutszki vajda, D. A. Francbekov azt gondolta, hogy „Bogdoja”²⁵ egy korlátozott hatalommal rendelkező törzs- vagy nemzetségfő lehet, aki nem jelenthet jelentős akadályt az oroszok előretörése előtt.²⁶ Utasította Habarovot, hogy vegye fel a kapcsolatot Bogdojával, és ismertesse el vele a cár fennhatóságát. A parancs jól jellemzi azt a birodalmi felfogást, aminek szellemében a 17. század közepén az oroszok folytatták távol-keleti előretörésüket, s ami alapvetően meghatározta a belső-ázsiai területek nomádjaival folytatott diplomáciai tárgyalásaik hangnemét is. E felfogás alapján – amit lássuk be, alátámasztottak a szibériai területeken szerzett tapasztalataik is – elképzelhetetlen volt számukra, hogy akár a füves puszta, akár a tajgai területeken – illetve ezek szomszédságában – szembetalálják magukat egy olyan hatalommal, mely velük egyenrangú lehet, s nem tekinti magát a cár vazallusának.

A nomádokkal is ebben a szellemben tárgyaltak, nemcsak a 17. század elején kialakult „új” orosz–mongol kapcsolatfelvétel első korszakában, de később is. Akár a több részre szakadt halha-mongol területek kánjaival, akár az Ojrát Kán-ság uralkodóival folytatott követváltásokat tekintjük, az oroszok alapállása az volt, hogy a mongolokra mint a cár leendő alattvalóira tekintettek. Minden jelentősebb lépést, szerződés- és szövetségkötést ahhoz a feltételhez kötöttek, hogy a nomádok elismerik maguk felett a cár fennhatóságát.²⁷ Nem értették a keleten szokásos tárgyalási protokollt, melyben az, ha az egyik tárgyaló fél az egekig magasztatja a vele szemben állót, nem jelenti azt, hogy magánál többre is tartja. Sőt, a tárgyalások alaptétele volt, hogy csak egyenrangú felek – illetve képviselőik – ülhetnek egy asztalhoz, tehát amennyiben egy előkelő vagy uralkodó fogadta a hozzá érkező követeket, azzal közvetett módon el is ismerte tárgyalópartnerét. Petlinék missziója is hasonló okok miatt hiúsult meg.

²⁴ Forsyth 1992: 104.

²⁵ Melichov 1999: 253.

²⁶ Popov 2004: 56.

²⁷ Számos levelet közöl erre vonatkozóan: Slesarčuk – Gol’man – Gataullina 1959; Slesarčuk 1996.

A mongolok álláspontja az oroszokéval természetesen szöges ellentétben állt. Nem tekintették magukat alacsonyabb rangúnak a cárnál. Így a tárgyalások, követváltások gyakran csak a tapogatózás szintjén maradtak, s mivel az oroszok gyakran európai lekötöttségük miatt²⁸ képtelenek voltak jelentős haderőt felvonultatni álláspontjuk „alátámasztása” érdekében, érdekeiket nehezen tudták sikeresen képviselni. Ennek is köszönhető, hogy a belső-ázsiai területeken a korai hódítások tekintetében a mandzsuk jóval sikeresebbek voltak.

A jakutszki vajda és Habarov hasonló módon gondolkodott, és ez vezetett ahhoz, hogy rosszul értelmezték a Bogd kánról szóló híreket. Ez az előkelő ugyanis nem egy jelentéktelen törzsi vezetőt jelölt, hanem a mongol eredetű titulus (mong. *boyda qayan*, „szent kán”)²⁹ magát a mandzsui uralkodót jelölte. Így az oroszok jócskán alábecsülték a velük szemben álló felet, aki sokkal nagyobb hatalommal rendelkezett, mint azt ők az első pillanatban gondolták.

Az első orosz expedíciók éppen abban az időszakban érték el az Amur vidékét, amikor a feltörekvő mandzsui hatalom végső harcát vívta a Ming-dinasztiával. Ebben az időszakban a mandzsúriai területek, a déli mongol vidék és Korea is mandzsui fennhatóság alatt állt, Pojarkov expedíciója idején a mandzsuk már megalapították új dinasztiájukat a pekingi trónon. Ez a sikeres és épp expanzióban lévő friss hatalom mindent elkövetett annak érdekében, hogy befolyását az északabbra eső területeken is fenntartsa.

1651. július 27-én a cár jóváhagyásával Francbekov utasította Habarovot, tegyen lépéseket annak érdekében, hogy létrejöhessen egy tárgyalás a „szent kán” és az oroszok között. Az oroszok T. E. Csecsigint jelölték ki a követség vezetőjének. Feladata az volt, hogy derítse ki, kit takar a Bogd kán, mi a valódi helyzet a dél-mandzsúriai területeken. Ám mielőtt Csecsigin teljesíthette volna küldetését, Habarov az acsanszki erődnél harcba bocsátkozott a mandzsukkal.³⁰

²⁸ Összecsapások a doni kozákokkal, tatárokkal, 1654–1667, orosz-lengyel háború, 1656, háború a svédekkel, hadjáratok Azov ellen, 1700–1721, északi háború (Davies 2006: 486–519; Font – Krausz – Niederhauser – Szvák 2001: 643–644).

²⁹ Hasonlóan vélekedik Birtalan Ágnes (2012: 41) is az interneten elérhető cikkében.

³⁰ Popov 2004: 56.

Mialatt az oroszok a missziót tervezték, a mandzsuk nem késlekedtek létrehozni egy katonai központot a közép-mandzsúriai területeken, ahol jelentős haderőt vontak össze.³¹ A Ningutába rendelt haderő csaknem 2000 mandzsuharcosból, 5–600 kínai katonából és csaknem 1500 olyan³² fegyveresből állt, akik a mandzsuk alattvalóiként a közeli területekről származtak. A mandzsuk célja az volt, hogy megsemmisítsék az Acsanszkban állomásozó oroszokat és a lehető legtöbbjüket fogságba ejtsék. A terv azonban nem vált be. Habarovék sikeresen verték vissza a támadást, a mandzsuk a csatában 670 embert veszítettek, miközben az oroszok vesztesége 10 halott és 78 sebesült volt.³³ A mandzsuk vezetője, Haise az életével fizetett ezért a sikertelen akcióért. Bár az események a kozákok szempontjából sikeresen alakultak, szembesülniük kellett a ténnyel, hogy új ellenfeleik, a mandzsuk jóval nagyobb erőt képviselnek, mint azt korábban gondolták. Szembe találták magukat egy hasonló katonai és technikai fejlettséggel – például tűzfegyverekkel – rendelkező, jól szervezett állammal, mely megtörte a kozákok előretörését. Ez volt a pillanat, mikor tudatosult bennük, ki is valójában a velük szemben álló „szent kán”.

A történet érdekessége, hogy épp mikor az oroszok felmérték, hogy valójában milyen erővel állnak szemben, a Középső Birodalom császára hasonló hibába esett, mint vele kapcsolatban korábban a kozákok. Mentségére szolgáljon, hogy ezt megelőzően nem volt semmilyen kapcsolat a mandzsuterületek, illetve a cári kormányzat képviselői között. Észak-Kína új ura azt hitte a kozákokról, hogy rablók, martalócok egy kisebb, kevésbé jól szervezett csoportja, akikkel hamar elbánhat, és nem veszélyeztetik különösebben a Mennyei Birodalom északi határait. Sajátos, hogy a kozákoknak még erre az időszakra sem sikerült lerázniuk magukról azt az előítéletet, amely még Jermak idejében kapcsolódott hozzájuk. Több mint fél évszázados sikeres előretörés, számos város és erőd alapítása, a cár támogatása ellenére sem tűntek másnak, csak portyázó rablóknak.

³¹ Melichov 1999: 255.

³² Mjasnikov 1980: 77–78; Bergholz 1993: 129.

³³ Popov 2004: 56.

A mandzsui uralkodó ennek ellenére tovább szervezte haderejét az északi területek biztosítása érdekében. 1654 májusában kötelezte alattvalóját, a koreai uralkodót, hogy egy jelentősebb létszámú haderővel támogassa a Ningutában tartózkodó császári sereget. Végül, egy évvel később egy krími tatár utazó jóvoltából arról is tájékozódhatott, hogy valójában kik is a kozákok – akiket a mandzsuk locsaként (*loča*) emlegettek –, és milyen hatalom támogatását élvezik.³⁴

A kezdeti kozák sikereket azonban hamarosan újabb fordulat váltotta fel. A mandzsui haderő élére a vereséget szenvedett Haise helyére Szarhuda (man. Sarhuda), egy agilis parancsnok került, akinek célja a kozákok teljes visszaszorítása volt. Terveihez az évtized végén megfelelő támogatást is kapott, hiszen az észak-kínai területen konszolidálódó mandzsui hatalom lehetőséget adott a határozottabb fellépésre. Miközben a mandzsuk fokozatosan növelték a térségben állomásozó katonai erejüket, az oroszok elképzelései is folyamatosan változtak. Ebben szerepet játszott az is, hogy a távol-keleti orosz területek két központja, Jakutszk és Jenyiszejszk, illetve azok vezetői között kisebb rivalizálás is kialakult. Elképzeléseik nem feltétlenül egyeztek abban, hogyan biztosítsák és erősítsék az orosz fennhatóságot a területen.

Miközben a sikereket elérő Habarov tájékoztatta uralkodóját arról, mit végzett az Amur-vidéken, a jenyiszejszki vajda, Afanaszij Paskov is eljuttatta elképzeléseit a cári udvarba. Véleménye szerint célravezetőbb lett volna a direkt támadás helyett előbb konszolidálni az orosz fennhatóságot a Transzbajkál régióban, és csak ezután folytatni az előretörést az észak-mandzsúriai területen. Az elképzelések elnyerték a cár tetszését, a parancs azonban nem ért idejében rendeltetési helyére. Mielőtt Sztjepanov,³⁵ az amuri kozákok akkori vezetője értesülhetett volna a cár parancsáról, áldozatul esett Szarhuda támadásának.³⁶

³⁴ Mjasnikov 1980: 79.

³⁵ Onufij Sztjepanov akkor lett a jakutszki kozák előőrs vezetője, amikor Habarov 1653 után Dimitrij Ivanovics Zinovjev társaságában – akit az udvar kisebb erősséggel küldött a távol-keleti területre – visszatért Moszkvába, hogy beszámoljon felderítő útjai eredményeiről és a Távol-Keleten kialakult helyzetről.

³⁶ March 1996: 50–51.

Az oroszok a Szungari felé hajóztak 1658 nyarán azzal a céllal, hogy adóztassák a területet, és egy kisebb bázist kiépítve a telet is ott töltsék. Szarhuda értesült a kozákok közeledtéről, és felkészülve várta őket. 1658. június 30-án csapott össze a két flotta, és a mandzsuk megsemmisítő vereséget mértek az oroszokra,³⁷ akik közül alig néhányan éltek túl az összecsapást, melynek a következő évtizedekre súlyos következményei lettek.³⁸

Ezzel a mandzsuk elérték céljukat. Csapást mértek az oroszokra, akik kénytelenek voltak visszavonulni. Erődjeik nagy részét elveszítették, egyedül Nyercsinszk maradt meg, mint előretolt bázisuk. A kínai kormányzat átvette az irányítást és a kezdeményezést a térségben, s bár Szarhuda életét vesztette, mielőtt elnyerhette volna méltó jutalmát, a császári kormányzat fiát, Bahait tette meg a mandzsúriai csapatok parancsnokának.³⁹ Ezzel a győzelemmel egy rövid békés időszak köszöntött az észak-mandzsúriai területre.

1662-ben a mandzsu dinasztia egyik legjelentősebb császára, Kangxi 康熙 (1654–1722, uralk. 1661–1722) foglalta el a pekingi trónt. Uralkodása alatt terjesztette ki a dinasztia a hatalmát Kína egészére, elfoglalta a keleti-mongol területeket, és nyugaton sikeresen leszámolt egyik legjelentősebb riválisával Galdan (mong. Faldan) ojrát kánnal (1644–1697). Ez a jelentős uralkodó a mongol területekre nem koncentrálni tudott volna kellő mértékben, ha nem sikerült volna rendeznie a vitás kérdéseket az orosz–kínai határvidéken. Előrelátó uralkodóként tehát arra törekedett, hogy az északi határvonalon mentén mihamarabb stabilizálja hatalmát, ehhez azonban dűlőre kellett jutnia az oroszokkal, akik a rövid békés időszak lezárásaként már az 1660-as évek közepén újra megjelentek a térségben, hogy újjáalapítsák Albazin erődjét.⁴⁰ A jelentős konfliktust azonban mégsem ez, hanem egy tunguz előkelő, Gantimur által előidézett incidens jelentette.⁴¹ Gantimur, akit korábban a mandzsuk alattvalójukként ismertek el, és előkelői címmel is felruháztak,

³⁷ Forsyth 1992: 104.

³⁸ Bergholz 1993: 138.

³⁹ A császári udvar 1660. augusztus 29-én adta ki az erre vonatkozó parancsot.

⁴⁰ Khodarkovsky 2006: 527.

⁴¹ Melichov 1999: 265–266.

elhagyta az Amur felső folyása melletti szállásterületét, és követőivel együtt Nyercsinszk mellé vonult, ahol letelepedett. Ez a korábban példa nélkül álló eset, hogy egy nem közrendű mandzsú alattvaló elhagyja urát – a szent kánt – és idegen területre költözzön, szinte sokkolta az udvart. A mandzsuk azonnal követelték a „szökevények” visszatérését. Gantimur egy rövid ideig megpróbálta azt a látszatot kelteni, hogy ő nem szűnt meg a mandzsú uralkodó alattvalójának lenni, de hamarosan színvallásra kényszerült. Peking megparancsolta számára, hogy vezessen támadást a kozákok ellen, amit kénytelen volt visszautasítani, így korábbi urával szemben már egyértelműen az orosz cár oldalára állt.⁴² A mandzsuk nem hagyhatták, hogy Gantimur példája megismétlődhessen, így minden fórumon követelték azt, hogy az előkelő térjen vissza az eredeti szállásterületére. A mandzsú uralkodó közvetlenül a cárnak címzett levelek⁴³ mellett parancsot adott egy mandzsú alattvalójának, Saraldajnak (man. Šaraldai)⁴⁴ arra is, hogy vegye fel a közvetlen kapcsolatot a nyercsinszki vajdával, D. D. Arsinszkijjel, hogy a tunguz előkelő szökése okozta problémát és más ügyeket is megtárgyalhassanak. Arsinszkij fogadta a mandzsú küldöttet, s az általa hozott levelet továbbította is Moszkvába. Ezzel szerepe le is zárulhatott volna, ő azonban tovább ment ennél, s a következő provokatív lépésével nemcsak az oroszok és mandzsuk között az amuri területen kialakult ingatag békét veszélyeztette, de saját pozícióját is. Elküldte I. Milanovot a pekingi udvarba egy levéllel, melyben azt követelte a mandzsú uralkodótól, hogy hódoljon be az orosz cárnak.⁴⁵ A levél tartalma és hangneme hasonlított azokéhoz, melyekben az cári kormányzat

⁴² Mjasznikov 1980: 114.

⁴³ Seitkul (Setkul) Ablin egy 1669-ben indult karaván vezetőjeként eljutott Pekingbe, ahol a mandzsú uralkodó rábízott egy orosz cárnak címzett levelet, melyet Ablin 1673 januárjában Moszkvába visszatérve el is juttatott a címzettnek. Ebben a levélben Kangxi követelte a kozákok visszavonását és Gantimur „hazaküldését” is (Bergholz 1993: 204). Ablin útjai egyébként éppen a kínaiakkal való kereskedelem rendkívüli jövedelmezőségét bizonyították. Az orosz fővárosba történt visszatérésekor – melyet egyes kutatók nem is 1673 elejére, hanem néhány hónappal korábbra tesznek – 4500 rubeles befektetése majd 19 000 (18 700) rubel jövedelmet hozott (Perdue 2005: 165). Első útja 1654-ben vezetett a kínai fővárosba (Sebes 1961: 60; March 1996: 44).

⁴⁴ Melichov 1999: 263.

⁴⁵ Sebes 1961: 62.

a pusztai nomádokat hívta fel hasonló lépésre, s melyek az oroszok azon diplomáciai alapállását bizonyították, melyről fentebb már említést tettünk.

Mikor Milanov Pekingbe érkezett,⁴⁶ szembesült azzal a ténnyel, hogy a mandzsu császár nem egy olyan jelentéktelen hatalmú uralkodó, ahogyan azt a kozákok hitték, vagy hinni szerették volna. Az, hogy Kangxit feltétlen behódolásra kérték – s ráadásul ezt egy „egyszerű” kozák parancsnok tette –, a keleti diplomáciában arcátlan sértés volt, s talán csak azért nem okozott azonnali fegyveres konfliktust, mert az orosz nyelven íródott levél lefordítása még ekkor is nehézségeket okozott a mandzsu udvarban. Az azonban egyértelművé vált, hogy nem vitt közelebb az orosz–mandzsu *status quo* fenntartásához.

A mandzsu uralkodónak a diplomáciai kapcsolatok felvételére és a tárgyalásra irányuló erőfeszítéseit tehát nem koronázta siker. Ez is közrejátszott abban, hogy az 1660–70-es évek fordulóján a kormányzat hozzákezdett észak-mandzsúriai erődítéseinek – Ninguta és Qiqihar – felfegyverzéséhez. Eközben valójában mindkét hatalmi központban arról folyt a vita, hogy hogyan és milyen eszközökkel valósítsák meg elképzeléseiket. Az mindkét oldalra jellemző volt, hogy csak lassan ébredt rá ellenfele valódi erejére, arra, hogy tulajdonképpen kivel is áll szemben. Ugyanakkor egyik oldal sem tudta minden erejét maradéktalanul mandzsúriai céljai megvalósítása érdekében mozgósítani. Az Amur túlságosan messze volt Oroszország európai területeitől, ahol folyamatosan helyt kellett állnia. A mandzsuk Peking elfoglalásával nem fejezték be Kína meghódítását, így erőik egy jelentős részét ennek a feladatnak kellett alárendelniük. Ennek ellenére mindkét oldal fontosnak tartotta, hogy hatalmát fenntartsa, stabilizálja, illetve lehetőség szerint minél jobban kiterjessze az amuri területeken. A mandzsuk központi szállásterületük közvetlen közelében alapvető előjogokra tartottak igényt, az oroszok pedig mindent elkövettek annak érdekében, hogy megvessék a lábukat a jelentős adóbevételekkel kecsegtető tenger melléki területeken is, ugyanakkor nem hagyhatták figyelmen kívül a Kínával folytatott kereskedelem rejülő

⁴⁶ 1670. május (Bergholz 1993: 204).

lehetőségeket sem, amit egyébként újabb és újabb Pekingbe indított karavánokkal folyamatosan próbáltak kihasználni.⁴⁷ Az 1670-es években a két ország viszonyában érezhető változások következtek, melyeket jól példáz az N. G. Szpafarij által vezetett misszió.

Szpafarij⁴⁸ rendkívüli nagyköveti kinevezését 1673. február 4-én vette át a cártól. Feladata az volt, hogy vegye fel a hivatalos diplomáciai kapcsolatot Pekinggel, így megindíthatja a hivatalos magas szintű párbeszédet, ugyanakkor esetleg közbenjárhat az amuri területen fogságba esett orosz hadifoglyok hazajutása érdekében. A cár nem csak Kínába szóló megbízólevéllel látta el. Levelet címzett az ojrát uralkodónak is, azt kérve, hogy segítse Kínába vezető útján.⁴⁹ Az oroszoknak érdekük volt a lehető legrövidebb út feltárása, ami nagyban megkönnyíthette volna az orosz kereskedők Kínába jutását. Ez az igény nagyban felértékelte a nyugati-mongol területeket, így korábbi kapcsolataikra alapozva – melyről még a következő fejezetben szólunk – a cár megpróbálta megnyerni a misszió támogatásához az ojrátokat. Azt azonban nem vette számításba, hogy az ojrát káni trónon csak két évvel korábban történt – egy sajátos belső konfliktusnak köszönhetően – hatalomváltás, és az új uralkodó – a később Belső-Ázsia meghatározó történeti szereplőjévé váló Galdan kán⁵⁰ – elsősorban a vele szemben álló ellenzék letörésével és hatalma konszolidálásával volt elfoglalva. Szpafarij 1673. március 3-án indult el, és útja során maga határozott arról, hogy nem a rövidebb, hanem a biztonságosabb utat választja a szibériai orosz területeken keresztül.⁵¹ Útba ejtette Nyeracsinszket is, ahol sikeresen tájékozódhatott a kínai helyzetről. Így miközben az orosz–mongol kapcsolatoknak köszönhetően tisztában volt

⁴⁷ Még Arsinszkij is egy kereskedelmi kapcsolatok megerősítését célzó javaslattal zárta a meglehetősen provokatív levelet, s az 1660-as évek végén, az 1670-es évek elején is több orosz karaván indult a szibériai területekről – elsősorban Tobolszkból – Pekingbe.

⁴⁸ Szpafarij képzett diplomata volt, több jelentős európai városban szolgált a udvarban. Jól beszélt latinul és több európai nyelven, járatos volt a keleti diplomáciában is. Mielőtt elindult volna Kínába, gondosan áttanulmányozta a Középső Birodalomról rendelkezésre álló beszámolókat, így jóval tájékozottabban kezdetett hozzá feladata elvégzéséhez, mint elődei. Egyike volt az elsőeknek, akik a Transzbajkál régióról, a burjátok életéről, vallásáról tájékoztatták az udvart (Mantanov 1983: 13).

⁴⁹ Slesarčuk 1996: 275–276.

⁵⁰ Mon. Galdan qaγan.

⁵¹ Popov 2004: 69–70.

azzal, hogy a keleti-mongol területeken zajló belviszály, illetve a kibontakozó ojrát–halha szembenállásban a pekingi udvarnak előbb-utóbb állást kell foglalnia, arról is értesült, hogy Kína belpolitikai helyzete sem stabil. A mandzsu kormánynak ekkor kellett megbirkóznia a Dél-Kínában kibontakozó felkeléssel is, tehát az orosz követ úgy gondolhatta, hogy Kangxi kötöttségei miatt tárgyalási pozíciója előnyös lehet.

Tájékozottságban a kínai udvar sem maradt le vetélytársa mögött. Ez elsősorban a jezsuita misszióknak volt köszönhető. Mint korábban említettük, Kína a 16–17. században már korántsem volt az az elzárt világ, amely nem értesült az európai eseményekről. Ebben a jezsuiták kiemelt szerepet játszottak, így Kangxi is tisztában volt azzal, hogy a cári kormánynak vannak vitái svéd, illetve lengyel kérdésben. Ilyen értelemben ő is felkészülten várta tárgyalópartnerét.

Az orosz követ 1676. május 15-én érkezett meg Pekingbe.⁵² Tárgyalásait orosz szempontból nem koronázta siker. Kangxi olyan követeléseket fogalmazott meg a cárral szemben, melyek inkább a mandzsuk diplomáciai fölényének fokozatos kialakulását bizonyították. Itt ütött vissza a nyercsinszki vajda által hat évvel korábban küldött meggondolatlan levél is, melynek pontos tartalmát ekkorra már ismerték és meg is értették a pekingi udvarban. 1676-ban a mandzsu uralkodó hasonló hangnemben intézett szinte ultimátumnak is beillő követeléseket a cárhoz. A mandzsuk három olyan felhívással fordultak az orosz uralkodóhoz, melyek teljesítéséhez kötötték a kapcsolatok békés folytatását. Ezek a következők voltak: a cár adja ki a mandzsu fennhatóság alól elmenekült Gantimurt, küldjön egy megfelelő – a kínai szokásoknak megfelelő – felhatalmazással rendelkező követet a tárgyalások folytatásához, illetve kötelezze az orosz alattvalókat a béke fenntartására a mandzsúriai területeken. A kínai hivatalnokok arról is tájékoztatták az orosz követet, hogy sem a cár diplomatái, sem az orosz kereskedők nem lesznek szívesen fogadott vendégek Kínában, ha a cár akár egyik feltételnek is nem tesz eleget. Szpafarij 1676. szeptember elsején gyakorlatilag vert pozícióban volt kénytelen elhagyni Pekinget.⁵³

⁵² Sebes 1961: 65.

⁵³ Mjasnyikov 1980: 114; Duman 1969: 21; Bergholz 1993: 217.

A hetvenes évek második felében a mandzsu kormányzat figyelmét ismét a felkelők ellen fordította, így az évtized végéig az északi területeken jelentős változás nem történt. 1681 decemberében Kangxi végül sikeresen legyőzte a dél-kínai felkelőket, ezzel jelentős lépést tett a Kína feletti mandzsu fennhatóság megszilárdításáért, és figyelmét újra az északi határok menti vitás kérdések megoldására fordíthatta.

A probléma megoldásához két – egy hivatalos és egy titkos – úton látott hozzá. 1682-ben két követséget is küldött orosz területre, Albazinba és Nyercsinszkbe, hogy a tárgyalások folytatására ösztönözze ellenfelét. Ezek a delegációk egyrészt felkérték a két kozák vajdát, hogy szervezzék meg a tárgyalások folytatását, másrészt immár a szokásoknak megfelelően, fel is hívták a kozákokat arra, hogy szüntessék meg a kínai területek elleni hadmozdulataikat.

Miközben az ezen hivatalos megkeresésekre adott válaszokra vártak, két mandzsu ügynök is az oroszok felügyelte területre lépett. Langtan és Pengcsun (man. Pengčun, kínai Peng Chun 彭春) magukat vadászoknak álcázva kémlelte ki az említett orosz erődítések állapotát, felszereltségét, az ott állomásozó kozákok létszámát,⁵⁴ és az év végén a mandzsu udvarba küldött tájékoztatásukban úgy vélték, hogy egy nagyjából háromezer fős sereg, néhány löfegyver és ágyú támogatásával képes lenne az albazini erőd elfoglalására.⁵⁵ Bár a mandzsu uralkodó alapvetően a békés megoldásra törekedett – számos tárgyalási próbálkozása inkább ezt az elképzelését támasztja alá –, a kedvező alkalom eljöttével, illetve a békés megoldás lehetőségének csökkenésével fokozatosan mégis a fegyveres összecsapás irányába tolódott.⁵⁶

A számára viszonylag kedvező felderítői beszámolók ismeretében Kangxi nem késlekedett tervei megvalósításával. Az északi határterületen állomásozó mandzsu erőket 1500 fegyverrel erősítette meg. A még 1675-ban

⁵⁴ Popov 2004: 73–74; Sebes 1961: 67–68.

⁵⁵ Bergholz 1993: 225.

⁵⁶ A mozgósítással párhuzamosan folyamatos volt a diplomáciai offenzíva is. 1683 májusában a pekingi udvar két – a jezsuita misszionáriusok segítségével latinul írt – levelet is küldött Moszkvába, két évvel később pedig a nyercsinszki és az albazini vajdát is megkeresték. Ezek a missziók a korábbiakkal megegyező követeléseket tartalmaztak, de a címzett nem fogadta el őket.

alapított hadműveleti bázis, Kirin (Jilin 吉林) mellett két újabb erődítés létrehozásával próbálta gyengíteni az oroszok pozícióit. Parancsot adott egy folyami flotta felállítására is, mely nagyjából 560 hajót foglalt magában, és feladata a szárazföldi erők támogatása volt. A megvalósítás nem váratott magára, így 1683-ra a mandzsuk jelentős katonai fölénybe kerültek a térségben.⁵⁷

Két évvel később a mandzsuk, kihasználva erőfölényüket, támadást indítottak az orosz erődítések ellen. A fő célpont Albazin volt,⁵⁸ mely ellen Pengcsun vezetésével 1685. június 12-én indult meg a mandzsuk támadás.⁵⁹ Az oroszok nehéz helyzetbe kerültek, részben a már említett létszámbeli gyengeségük miatt, részben azért, mert a keleti-mongolok egy kisebb csoportja egy nappal korábban kezdte ostromolni Szelenginszk erődjét, így a kozákok kétfrontos harcra kényszerültek. Albazin nem is tudott ellenállni a támadásnak, Tolbuzin négy nappal a támadás megkezdése után feladta az erődöt. A mandzsuk császára nem akarta végleg elveszteni a tárgyalásos megoldás lehetőségét, így megparancsolta, hogy seregei az oroszoknak szabad elvonulást engedélyezzenek. Az erőd kiürítése után fel is égették azt, de a győzelem kérésélettűnek bizonyult, mert alig fél évvel később – Nyercsinszket kiindulási bázisként használva – a kozákok újjáépítették azt.⁶⁰

Az oroszok lépése nem maradhatott válasz nélkül. A pekingi udvar már 1686 februárjában tudomást szerzett a fejleményekről, és Kangxi nem is késlekedett kiadni a parancsot a támadásra. Céljai ekkor azonban már megváltak. Meg kívánta előzni, hogy a kozákok újjászervezhessék erőiket, ezért

⁵⁷ Itt szembesültek az oroszok azzal az alapvető problémával, amit a viszonylag kis létszámú itt állomásozó haderő jelentett. Az a hozzávetőlegesen 4–5000 kiképzett katona, aki ebben az időszakban Oroszország szibériai területein tartózkodott, arra elég volt, hogy a megszállt területeken a helyi őslakosokkal szemben az orosz fennhatóságot biztosítsa. Abban az esetben azonban, amikor egy jól szervezett és felszerelt reguláris sereggel állt szemben, ez a létszám már korántsem volt kielégítő. A cárnak 1682-ben nyercsinszki vajdának S. A. Vlaszovot, az albazini erőd vezetőjének pedig Alekszej Tolbuzint nevezte ki. A Qing támadás előestéjén Tolbuzin azonban csak alig 447 emberrel rendelkezett, s a cárnak hiába rendelt el egy 1000 fős erősítést a kelet-szibériai területek védelmére, ezt a létszámot is nehéz volt mozgósítani.

⁵⁸ Az erődöt 1685. június 23-án támadták meg (March 1996: 52).

⁵⁹ Popov 2004: 84–86.

⁶⁰ Sebes a támadás megindulását június 13-ra teszi (Sebes 1961: 69).

a mandzsu csapatok azt a parancsot kapták, hogy Albazin lerombolása után folytassák útjukat, s immár Nyercsinszk se maradjon érintetlen.

A mandzsuk 1686 júliusában értek Albazin erődjéhez.⁶¹ Első lépésként ultimátumot nyújtottak át a kozákoknak, melyben követelték a terület elhagyását, az erőd feladását, illetve azt, hogy az oroszok ismerjék el a kínai uralkodó hatalmát, és jogait a területre. Az ultimátum természetesen válasz nélkül maradt, így megkezdődött az előzőnél jóval véresebb, és mindkét fél számára fájdalmas áldozatokkal járó ostrom, melyben az orosz parancsnok is életét veszítette. Ebben a kiélezett helyzetben érkezett a pekingi udvarba az a cári kormányzat által küldött levél, mely tájékoztatta a kínai uralkodót egy Golovin herceg által vezetett hivatalos orosz tárgyaló küldöttség érkezéséről, illetve kérte az Albazin elleni ostrom felfüggesztését.

Az orosz misszió tulajdonképpen válasz volt az évtized közepén Kangxi által küldött levelekben kezdeményezett tárgyalásokra, illetve az azokban foglalt békefeltételekre. Ezek nem voltak túl kedvezőek az oroszok számára, hiszen a mandzsu elképzelések szerint csak a jakut területek és a Jenyiszej folyó vidéke maradhatott volna orosz fennhatóság alatt, de a Bajkál-tó körüli területeket és az Amur-vidéket magának követelte a pekingi udvar. Mint említettük, emellett az albazini támadás előtt Peking az erőd, illetve Nyercsinszk feladását is követelte az orosz udvartól. E feltételek vállalhatatlanok voltak az oroszok számára, de a mandzsu katonai sikerek és az ingatag orosz belpolitikai helyzet⁶² a tárgyalásos megoldás kikényszerítése felé hajtották a moszkvai udvart.

A mandzsu expanzió, az ismételt tárgyalási kezdeményezések és nem utolsósorban az oroszok krími helyzete, illetve a török portával szembeni háborúk végül tárgyalóasztalhoz kényszerítették a moszkvai udvart. Szofja

⁶¹ Az ostromról rövid beszámolót magyarul is olvashatunk (Szili 2005: 267–269).

⁶² A III. Fjodor halálát követő időszakban ugyan fiai, V. Iván és I. Péter közösen ültek a trónon, de a tényleges irányítás nővérük, Szofja kezében volt, míg Péter 1696-ban el nem távolította a hatalomból. A megosztottság nem tett jót a moszkvai udvar pozícióinak. A korai nyolcvanas években Szofja számos problémával találta szembe magát a déli területeken is, így a távol-keleti kérdés megoldására még kevesebb energia és figyelem jutott (Niederhauser – Szvák 2002: 48–53).

és tanácsadói elhatározták a távol-keleti helyzet rendezését, ami csak a diplomáciai vonalon kecsegtetett az orosz udvar számára megfelelő végeredménnyel. Kangxi 1685 novemberében a moszkvai udvarba érkezett levelei jelentették végül a katalizátort ahhoz a diplomáciai misszióhoz, amely végül az orosz–kínai kapcsolatok első korszakának lezárását jelentette.

A feladat végrehajtására Fedor Alekszejevics Golovint szemelték ki.⁶³ A cári udvar ekkor már nem bízott semmit a véletlenre. Még 1685 végén két hírvivőt küldött⁶⁴ a pekingi udvarba, akiknek az volt a feladatuk, hogy tájékoztassák a császárt Golovin érkezéséről, így készítve elő a terepet a megfelelő szintű diplomáciai tárgyalásokhoz. Golovin teljes felhatalmazást kapott a távol-keleti orosz diplomácia irányításához, így – a cári parancs szerint – feltétlen engedelmességgel tartoztak neki a jelentős kelet-szibériai központok – például Nyercsinszk, Jakutszk és Albazin – vajdáái, illetve egy kisebb katonai különítmény is kísérte, melynek elsősorban a követ fontosságának hangsúlyozása volt a feladata, tényleges katonai szereppel nem rendelkezett. Golovin feladata elsősorban az Amur mint természetes határvonal kijelölése, az orosz–kínai kereskedelmi kapcsolatok stabilizálása volt. Emellett az oroszok számára a legfontosabb természetesen a mandzsu expanzió leállítását volt. A moszkvai instrukciók szerint azonban egy a pekingi udvar által rendre megfogalmazott követelésben az orosz álláspont hajthatatlan volt. Nem voltak hajlandóak kiadni Gantimurt, akit ekkor a cári kormány már teljes jogú orosz alattvalónak tekintett. Ez a kérdés még alááshatta volna a megállapodást, de végül ez nem következett be.

Golovin végül 1686. január 26-án hagyta el Moszkvát,⁶⁵ és nagyjából háromnegyed évnyi utazás után érte el a szibériai Ribinszkij erődöt, ahonnan felvette a kapcsolatokat a keleti-mongol kánok képviselőivel. Ekkor már látszott, hogy az oroszok a korábbi hibáikat megpróbálták elkerülni, és szélesebb körben kívántak tájékozódni a belső-ázsiai helyzetről. Ezt az évszázad elején az oroszok és a keleti-mongol kánok között létrejött kapcsolatra –

⁶³ March 1996: 53.

⁶⁴ Nyikifor Venyukov és Ivan Favorov (Sebes 1961: 71; Popov 2004: 100).

⁶⁵ Popov 2004: 99.

melyről egy későbbi részben szólunk – alapozhatták. Golovin nem hagyhatta ki ezt a lehetőséget, és jó diplomatához híven felvette a kapcsolatot a halhák akkori legbefolyásosabb vezetőjével, a mongol egyházfővel, illetve apjával, a Tüsiyetü (mong. Tüsiyetü) kánnal is.

Miközben Golovin tájékozódott a politikai helyzetről, a cár által előre küldött hírvivők, Venyukov és Favarov elvégezték feladatukat Pekingben, előkészítették az orosz követ érkezését, majd fontos információkkal a tarsolyukban elhagyták a kínai területeket. Golovin közeledtének hírére a mandzsuk felhagytak az albazini ostrommal, Kangxi visszarendelte csapatait, és megparancsolta, hogy orvosi segítséget nyújtsanak az ostromban megsebesült oroszoknak. Ezzel a gesztussal is kifejezte, hogy a békés megoldást helyezi előtérbe – természetesen egy olyan helyzetben, melyben a katonai erőfölény egyértelműen az ő oldalán állt.

1687 nyarán a moszkvai udvar újabb paranccsal látta el az orosz követet. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a Szofja és támogatói által a Krími Kánság ellen vezetett katonai csapás teljes vereséggel végződött, minek következtében ellenségeinek hangjai jelentősen felerősödtek az udvarban. Szofjának szüksége volt egy jelentősebb külpolitikai sikerre ahhoz, hogy az elégedetlenkedők vitorlájából kifogja a szelet. Az udvar Golovinnak azt az útmutatást adta, hogy amennyiben lehetséges, érje el, hogy az Amur-folyó bal partja legyen az orosz érdekeltség határa. Ha ezt nem sikerül véghezvinni, akkor a Bura- és Zeja-folyókat tekintse alapnak ehhez.⁶⁶

Golovin az év októberében ért Szelenginszkbe,⁶⁷ ahonnan ismét elküldte képviselőjét a halha-mongolokhoz. Hasonló misszióval megbízottjaként Sz. Korovint is útnak indította Pekingbe. Korovin november 19-én ért a kínai határra, egy levéllel, melyben megbízója arra kérte Kangxit, nevezze meg a helyet és az időpontot a tárgyalások megkezdéséhez.⁶⁸

Korovin 1687 márciusában érkezett Pekingbe. 19-én átadta megbízója levelét, melyben az oroszok tárgyalásokra vonatkozó javaslati szerepeltek.⁶⁹

⁶⁶ Sebes 1961: 71.

⁶⁷ March 1996: 53.

⁶⁸ Mjasnikov 1980: 210–211.

⁶⁹ Az oroszok ötfős tárgyaló delegációt és 500 fős katonai kíséretet javasoltak.

Ezeket a mandzsu uralkodó készségesen fogadta, majd megnevezte tárgyaló delegációja tagjait. Az információkat a Lifan Yuan április 16-án osztotta meg az orosz küldöttel. A kínai (mandzsu) delegációt Songgotu (man. Šonggotu) vezette, a konferencia nyelvének a latint – és a mongolt – javasolták, így a küldöttség tagja lett két jezsuita misszionárius, Pereira⁷⁰ és Gerbillon atya is. A pekingi udvar véleménye szerint Szelenginszk megfelelő helyszín lehetett volna a tárgyalások lebonyolítására.

Bár a tárgyalások előkészítése megfelelő ütemben haladt, s mindkét fél hajlott is a megegyezésre, egy nem várt körülmény megakadályozta a szerződés gyors megkötését. Ez az ekkor kibontakozó ojrát–halha háború (1686–1688) volt, melyben Galdan ojrát uralkodó sikeres offenzívája a keleti-mongol területek – jelesül a Tüsijetü kán – ellen alapvetően új helyzetet teremtett a térségben.⁷¹ Ez volt az első olyan pillanat, melyben a mongol területeken zajló események befolyásolták a két szomszédos nagyhatalom lépéseit. Itt vált egyértelművé, hogy a belső-ázsiai térség erőviszonyait alapvetően meghatározza, hogy a mongol területeket ki és milyen szövetségi rendszerben uralja, s hogy a politikai egyensúly kialakításáért folytatott küzdelemben a mongol kánások nem csupán azok a súlytalan politikai szereplők, akiknek az oroszokkal vagy éppen a mandzsukkal szembeni egyszerű összehasonlításban tűnnek.

Korábban mindkét fél felvette a kapcsolatot mind az ojrát uralkodóval, mint pedig a keleti-mongol területek vezetőivel.⁷² Amíg azonban az oroszok számára ez inkább csak a Kína felé irányuló kereskedelem megkönnyítését szolgáló „kötelező” programnak tűnt, addig a mandzsuk már távlati terveik megvalósításának érdekében jóval nagyobb figyelmet fordítottak a kérdésre. A déli-mongol területek ekkor már fél évszázada mandzsu fennhatóság alatt voltak, és az 1686-ban kirobbanó ojrát–halha háború újabb lehetőséget teremtett Kangxinak arra, hogy tovább szélesítse befolyását a mongolok

⁷⁰ Az ő naplóját dolgozta fel doktori értekezésében Joseph Sebes (1961).

⁷¹ Lásd a vonatkozó fejezetben.

⁷² Golovin megpróbálta közvetítőként használni a mongol egyházfőt és a Tüsijetü kánt, de kevés sikert ért el (Sebes 1961: 72). Öndör Gegën szerepéről részletesen lásd Szilágyi 2013: 295–296.

között. Az ojrátokkal szemben álló Tüsjetü kán hamarosan el is fogadta egy mandzsu szövetség lehetőségét – ennek korai bizonyítéka volt a Szelenginszk elleni mongol támadás –, de a kérdés nyitott maradt arra vonatkozóan, hogy az oroszok milyen formában tudnak beavatkozni a mongol háborúba. A képlet túl egyszerű lett volna, ha azt gondolnánk, hogy az oroszok ebből kiindulva a halhák ellenségét, az ojrát kánt támogatva törekedtek az egyensúly fenntartására. A valóság az, hogy a cári kormányzat elszalasztotta ezt a lehetőséget. Mint korábban említettük, az oroszok mongolokkal szembeni alapállását meghatározta az a birodalmi szemlélet, hogy csak abban az esetben támogatják a mongolokat, ha ők hajlandóak önként elismerni a cár fennhatóságát. Ezt az elképzelést a 17. század végéig nyilván a térségben állomásozó orosz haderő viszonylagos erőtlensége is indokolta, a későbbiekben pedig – mint látni fogjuk – a mandzsuk már olyan lépéselőnybe kerültek a térségben, hogy azt a cári orosz kormányzat gyakorlatilag fennállása végéig nem tudta beérni. Tehát visszatérve a Golovin misszióhoz, kijelenthetjük, hogy a 20. század elejéig jó eséllyel ez volt az utolsó olyan pillanat, amikor az orosz kormányzat jelentős befolyásra tehetett volna szert a belső-ázsiai térségben.

Galdan sikeres előretörése következtében a mandzsu uralkodó új helyzet előtt találta magát, melyre reagálnia kellett. Azzal, hogy az ojrátok defenzívába szorították a mandzsuk legfőbb halha szövetségését, a mandzsu erőfölényt jelentősen aláásták. Kangxi eddig a mandzsu–mongol szövetséggel tartotta sakkban az oroszokat, s azzal, hogy ez jelentősen meggyengült, a mandzsuk tárgyalási pozíciói is erősen romlottak. A császár nem engedhetett meg annak a lehetőségét, hogy egy esetleges orosz–ojrát szövetség már őt kényszerítse visszavonulásra, így meg kellett oldania a mongol területeken felmerült problémát ahhoz, hogy az északi határokon újra a régi pozícióból tudjon tárgyalni a cári kormánnyal. Így hamarosan parancsot adott Songgotunak, hogy ne folytassa útját Szelenginszkbe, hanem új parancsokért térjen vissza a pekingi udvarba.

A mandzsuk szerencséje az volt, hogy bár az oroszok tartottak fenn diplomáciai kapcsolatot a szemben álló mongol felekkel, Golovin, illetve a kormányzat nem volt teljesen tisztában azzal, hogy mit tett Galdan. Mikor

az orosz követ számára világossá vált, hogy egy esetleges orosz–mongol szövetség javíthatja tárgyaló pozícióit a távol-keleti térségben is, tájékoztatta erről a cári udvart, azonban onnan nem kapott hozzájárulást a tárgyalásokhoz. A moszkvai kormány – elsősorban a krími fiaskó miatt – a minél gyorsabb megegyezésre törekedett. Golovin így gyakorlatilag saját hatáskörben kezdett egyezkedni a mongolokkal.⁷³ Felismerte, hogy Galdan mellett – aki maga nem törekedett minden áron szövetségkötésre Moszkvával – a halhák között is vannak olyan előkelők, akiket megnyerhet az oroszok támogatására. Hamarosan sikerrel is járt, de új szövetségesei nem voltak olyan erősek, hogy alááshassák a Tüsijetü kán, illetve a mandzsuk fölényét. Ráadásul ez a szövetség 1688-ban sikeres ellentámadást vezetett Galdan ellen, így a korábbi helyzet lassan kezdett visszabilenni. Kangxi képes volt megőrizni előnyét, így 1689-ben ismét a tárgyalások folytatását javasolhatta az oroszoknak.

Januárban Golovin Ivan Loginov személyében újabb követet küldött Pekingbe. Májusban mindkét fél megegyezett abban, hogy a tárgyalásokat Nyercsinszkben folytatják, s alig két hónappal később (július 18.) a pekingi udvar arról tájékoztatta Golovint, hogy a császár képviselői augusztusban várhatóan megérkeznek Nyercsinszkbe, ami augusztus 2-án meg is történt.⁷⁴ Eközben – megint csak a mongol területek fontosságát bizonyítva – Kangxi elküldte Aranit az ojrát kánhoz azzal a feladattal, hogy próbáljon meg békekötést kicsikarni a rivalizáló mongol előkelők között. Arani missziója rövid időre lekötötte a mongolokat, ami lehetőséget adott a császárnak arra, hogy figyelmét teljes mértékben az oroszokkal kötendő megállapodásra fordítsa.

A tárgyalások nem indultak zökkenőmentesen. A Nyercsinszkbe érkező mandzsuk küldöttség gyakorlatilag már megjelenésével felrúgta az aprólékosan kidolgozott protokollt. A megállapodásokkal ellentétben Songgotut nem 500 fegyveres kísérte, hanem jóval több. Nyilvánvalóan ez az erődemonstráció komolyan aggasztotta az orosz felet, aki amúgy is folyamatosan létszámihiánnyal küzdött. A Nyercsinszkben ekkor állomásozó hozzávetőleg hatszáz

⁷³ A Tüsijetü kánnal, illetve Öndör Gegënnel kapcsolatos elképzeléseire röviden kitér March (1996: 53) is.

⁷⁴ March 1996: 54.

kozákkal szemben a mandzsuk küldöttség érkezésekor nagyjából 10–12 ezer mandzsuk fegyveres állt.⁷⁵ Ezt az oroszok azonnal szóvá is tették, de később kénytelenek voltak beletörödni a helyzetbe.⁷⁶ A tárgyalás nyelvének a latint választották, ami személy szerint Golovinnak sem volt ellenére, hiszen kiválóan értette ezt a nyelvet. A tárgyalás végül augusztus 12-én vette kezdetét.

A két delegáció alapvetően ellentétes álláspontot képviselt az orosz–kínai határ kérdésében, mely a tárgyalás legfontosabb pontja volt. Golovin az Amur-folyót jelölte meg határként, mivel véleménye szerint a mandzsuk soha korábban nem igazgatták az attól északra eső területet, így nem is volt joguk hozzá. A mandzsuk álláspont ennél jóval tovább ment. Songgotu nemcsak az Amur völgyét, de a Transzbajkál területet is követelte a keleti-mongolok és a burjátok feletti fennhatósággal együtt. Ez az álláspont az oroszok számára nyilvánvalóan elfogadhatatlan volt. Ugyanakkor az is körvonalazódott – a jezsuita tárgyalók ezt Golovin tudtára adták –, hogy az egyik kérdés, melyben a mandzsuk nem lesznek hajlandók engedni, Albazin erődjére vonatkozik. Az elképzelések nehezen közeledtek, s bár a mandzsuk hajlandóak voltak tárgyalni a Bajkál-tó körüli területekről, másban nem engedtek.

A hónap közepére az álláspontok megmerevedtek, a helyzet kezdett feszültté válni. Golovin érezte, hogy a mandzsuk készek a fegyveres erőket is bevetni annak érdekében, hogy kikényszerítsék a megállapodást, így kénytelen volt lemondani Albazinról, elfogadva, hogy az oroszok erődítéseiket áttelepítik az Argun-folyó bal partjára. Mivel körvonalazódott, hogy a mandzsuknak nem kell tartania egy esetleges halha–orosz szövetségtől, s Galdan seregei is mozgolódtak a nyugati-mongol területeken, így Songgotu megelégedhetett a kikényszerített engedményekkel. A hónap végének feszült tárgyalásai után végül 1689. augusztus 27-én⁷⁷ mindkét fél aláírta

⁷⁵ Bergholz 1993: 271.

⁷⁶ A mandzsuk részéről a jezsuita közvetítők arra hivatkoztak, hogy a pekingi udvar járatlan az Európában megszokott diplomáciai protokollban, ami nyilvánvaló csúsztatás volt. Itt semmi másról, pusztán erődemonstrációról volt szó. Az Ég fia, a Középső Birodalom császára nem engedhette meg magának, hogy ellenfele magasabb rangúnak tűnjön nála.

⁷⁷ A forrás és a feldolgozások egy része az aláírás dátumát augusztus 27-re teszi, lásd Batčimeg 2001: 15, de egyes összefoglalásokban az augusztus 29-i dátummal is találkozhatunk, lásd Bergholz 1993: 275; Szili 2005: 270.

a nyercsinszki szerződést, mely alapjaiban határozta meg a két ország határait a távol-keleti területen.⁷⁸

Bár a két ország határvitái a legutóbbi időkig tartottak,⁷⁹ a nyercsinszki, az 1727-ben ezt kiegészítő burai⁸⁰ és a kjahtai szerződés hosszú időre meghatározta a két nagyhatalom érdekszféráit.⁸¹ A megállapodás első két fejezete szerint a mongolul Har mörönnek (mong. Qara mörün, halha Xar mörön, „Fekete folyó”) nevezett Amur mellékfolyói a mandzsu, míg a Lénába tartó folyók az orosz területekhez tartoztak. Ezek közül egyetlen jelentősebb kivétel az Uda folyó volt. Ennek területéről egyik nagyhatalom sem rendelkezett részletes földrajzi ismeretekkel. A folyó alsó szakasza végül az 1859-ben megkötött aiguni⁸² szerződésig a két ország részletesen nem meghatározott határvonala volt. Az oroszok lemondtak Albazinról, belátták, hogy ellenfeleik semmiképp sem fogják újjáépíteni azt. Argun erődjét pedig a folyó bal partjára költöztették át. Az egyszerű prémvadászoknak, illetve a hivatalos okmányokkal nem rendelkező alattvalóknak szigorúan, vasra veretés és börtön terhe mellett megtiltották az említett határvonalakon való átkelést, ugyanakkor a cikkely leszögezte azt is, hogy kisebb fegyveres csoportok, rablók garázdálkodása nem adhat okot jelentősebb katonai összecsapásra, háború kirobbantására.

⁷⁸ A szerződés szövege több változatban is megjelent. Kiadta Joseph Sebes korábban már hivatkozott könyvében, és megjelent mongol nyelven is (Batčimeg 2001: 15–16). A szerződés egy része magyarul is napvilágot látott (Szili 2005: 269–271).

⁷⁹ Oroszország egy 2008. október 14-én létrejött szerződésben adta át Kínának az utolsó Amur vidéki vitatott területet.

⁸⁰ Gerelbadrax 2009: 79–86.

⁸¹ March 1996: 56–67.

⁸² A szerződést Aigun városában írta alá az oroszok képviselőjében Nyikolaj Muravjov és a Qing-dinasztia részéről Yishan 奕[山] 1858. május 28-án. A megállapodás tulajdonképpen a Nyercsinszki szerződés alapján erősítette meg és alakította ki a két nagyhatalom távol-keleti határait. Az Amur-, Szungari- és Usszuri-folyók megnyíltak mindkét fél kereskedői számára. Egy nyugatról az Usszuri, északról az Amur, keletről és délről a Japán-tenger által határolt terület a két állam közös igazgatása alá került, amivel Kína több mint egymillió négyzetkilométernyi területet veszített (Forsyth 1992: 204; Juzefovich 2005: 250–251; Batčimeg 2001: 39–40). Az aiguni megállapodás az 1860. november 2-án Pekingben aláírt szerződéssel kiegészülve az oroszok számára lehetővé tette befolyási övezetük kiterjesztését egészen a koreai határig (Schimmelpenninck van der Oye 2006: 521).

Az ötödik fejezet rendelkezett a kereskedelmi forgalomról, melyben mindkét hatalom képviselői részt vehetnek, vásárolhatnak és eladhatnak szabadon a határ mindkét oldalán. A záró fejezet tartalmazta a szokásos formulákat. A végleges szöveg a szerződés kínai és orosz nyelvű változatát is tartalmazta.

A nyercsinszki szerződés megkötésével a cári udvar lezárt ugyan egy addig viszonylag sok fejtörést okozó kérdést, ami az európai fiaskók után végre diplomáciai sikerként is elkönnyvelhető volt.⁸³ A tény viszont az, hogy bár megszerezte a Qing-dinasztia hozzájárulását a Bajkál-tó környékén, illetve Kelet-Szibériában megszerzett területek igazgatásához, a belső-ázsiai térségben defenzívába szorult. Kangxi a szerződés után nyugodtan folytathatta a sztyeppe területek bekebelezését. A halhákat nem sikerült fennhatósága alól kivonni, így nyitva állt az út előtte nemcsak a keleti-mongol területek, de Dzsungária és Tibet felé is. S bár a cári kormányzat a következő két és fél évszázadban a belső-ázsiai diplomáciában látszólag ellensúlyt képezett a császári udvarral szemben, a valóságban a nyercsinszki szerződés aláírásakor elszalasztott lehetőségeket a Qing-dinasztia meggyengüléséig nem tudta visszaszerezni.

⁸³ Khodarkovsky 2006: 527.

Hivatkozott szakirodalom

- Batčimeg, M. 2001. *Orosz-xyatadīn gerē, xeilelcērūdīn emxetgel. (1689–1949)*. [Orosz–kínai szerződések, tárgyalások gyűjteménye] Ulānbātar.
- Birtalan, Ágnes 2012. *Religion and Mongol Identity in the mid-19th Century Urga. On the Basis of a Mongolian Monk's Oral Narratives Recorded by Gábor Bálint of Szentkatolna in 1873. Quaestiones Mongolorum Disputatae* 8. Ed. by B. Oyunbilig. Tokyo 2012. pp. 25–54.
- Birtalan Ágnes – Rákos Attila 2002. *Kalmüök. Egy európai mongol nép*. Budapest: Terebess Kiadó.
- Benningsen, Alexandre 1974. *Russets et Chinois avant 1917*. Paris: Flammarion.
- Bergholz, Fred W. 1993. *The Partition of the Steppe*. New York: Peter Lang Publishing Inc.
- Crossley, Pamela K. 1997. *The Manchus*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Davies, Brian L. 2006. „Muscovy at War and Peace.” In: M. Perrie (ed.) *The Cambridge History of Russia*. Cambridge: Cambridge University Press, 486–519.
- Duman, L. I. 1969. *Russko-kitajskie otnošenija v XVII veke. Materialy i dokumenty. Tom. I. 1608–1683*. Moskva: Nauka.
- Font Márta – Krauszt Tamás – Niederhauser Emil – Szvák, Gyula 2001. *Oroszország története*. Budapest: Pannonica Kiadó.
- Forsyth, James 1992. *A History of Peoples of Siberia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerelbadrax, Ĵ. 2009. „1727: Onī Būrīn gerē ba Ar Mongolīn nutag dewsger [1727: A Bura-i szerződés és a külsőmongol területek].” In: Dašdawā, C. – Oka Hiroki (szerk.) *Mongolīn tīxīn sudlalīn šine xandlaga, tulgasan asūdal*. Sendai: Tohuko University, 79–86.
- Gernet, Jacques 2001. *A kínai civilizáció története*. Budapest: Osiris Kiadó.

- Heller, Mihail 2003. *Orosz történelem I. Az orosz birodalom története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Juzefovich, T. (szerk.) 2005. *Dogovory Rossii s Vostokom*. Moskva.
- Khodarkovsky, Michael 2006. „Non-Russian Subjects.” In: M. Perrie (ed.) *The Cambridge History of Russia*. Cambridge: Cambridge University Press, 520–538.
- Khodarkovsky, Michael 2006. „The-Non-Christian Peoples on the Muscovite Frontiers.” In: M. Perrie (ed.) *The Cambridge History of Russia*. Cambridge: Cambridge University Press, 317–337.
- Mantanov, V. V. 1983. *Lamaizm v Burjatii XVIII – načala XX v.* Novosibirsk: Nauka.
- March, Patrick G. 1996. *Eastern Destiny*. Westport: Praeger Publishers.
- Melichov, M. V. 1999. „Dviženije Rossii na vostok i Nerčinskij dogovor c Kitaem.” In: A. A. Preobraženskij – G. A. Canin (szerk.) *Istorija vnešnej politiki Rossii konec XV– XVII vek*. Moskva, 247–276.
- Mjasnikov, V. S. 1980. *Imperija Cin i Russkoe gosudarstvo v XVII. veke*. Moskva: Nauka.
- Niederhauser Emil – Szvák Gyula 2002. *A Romanovok*. Budapest: Pannonic Kiadó.
- Perdue, Peter C. 2005. *China Marches West*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- Popov, I. 2004. *Rossija i Kitaj. 300 let na grani vojny*. Moskva.
- Salát Gergely 2010. *A régi Kína története*. [Konfuciusz Könyvtár 1.], Budapest: ELTE Konfuciusz Intézet.
- Schimmelpenninck van der Oye, David 2006. „Russian Foreign Policy: 1815–1917.” In: D. Lieven (ed.) *The Cambridge History of Russia. Vol. II. 1689–1917*. Cambridge: Cambridge University Press, 554–574.

- Sebes, Joseph, S. J. 1961. *The Jesuits and the Sino-Russian Treaty of Nerchinsk (1689): The Diary of Thomas Pereira*. Rome: Institutum Historicum S.I.
- Slesarčuk, G. I. (szerk.) 1996. *Russko-mongol'skie otnošeniya 1654–1685*. Moskva.
- Slesarčuk, G. I. – Gol'man, M. I. – Gataullina, L. M. (szerk.) 1959. *Russko-mongol'skie otnošeniya 1607–1636*. Moskva.
- Szilágyi Zsolt 2005. „A buddhizmus Mongóliában.” In: Szilágyi Zsolt – Hidas Gergely (szerk.) *Buddhizmus*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 287–316.
- Szili Sándor (szerk.) 2005. *A középkori orosz történelem forrásai*. [Főszerk. Szvák Gyula] Budapest: Pannonica Kiadó.